Библиотека „Календар”

књига 120

Издавач захваљује
Покрајинском секретаријату за културу,
јавно информисање и односе са верским заједницама АП Војводине
на финансијској подршци за објављивање ове књиге.

На корицама:
Фотографија из личне архиве аутора

Copyright © 2022, Саша Радојчић

Copyright © 2022, за српски језик, за Србију и Црну Гору, АГОРА

Ова публикација се у целини или у деловима не сме умножавати,
прештампавати или преносити у било којој форми или било којим средством без
дозволе аутора или издавача, нити може бити на било који други начин
или било којим другим средствима дистрибуирана или умножавана
без одобрења издавача. Сва права за објављивање ове књиге
задржавају аутор и издавач по одредбама Закона о ауторским правима.

САША РАДОЈЧИЋ

ДЕЧАК СА ФАНАРА

роман

АГΩРА

Јелици
(наравно, Хелени)
нашем ірчком духу

Три мудраца из престонице
(22. јануар 1946)

они који управљају државом морају добро пазити
да се нешто не исквари а да они то и не примете,
… да се не провуку никакве новотарије,
мимо наших правила, него да ова понајвише чувају

Платон, *Држава*

– Ено, воде неку кулакињу! – загаламише младићи из омладинског вода, окупљени око старог металног бурета у којем су запалили ватру да се колико-толико огреју овог јутра. Војсци је увек хладно и увек је гладна. – Истерајте бога из народног непријатеља!

Свестан да је у средишту пажње својих другова, војник на челу мале колоне снажно тргну конопац, а жена чије су руке биле везане на другом крају, затетура се и паде у снег. Покушала је да устане, али то није било лако везаних руку, па је поново пала, што је одушевило омладинце.

– Покажи јој! На! Удри!

Осокољен повицима, војник приђе жени која се копрцала у снегу и замахну да је шутне, е да би је пожурио, али се оклизну и паде и он. Смех, звиждуци, општа граја. Опсовавши, војник устаде и окрену се ка жени. Али пре него што је било шта учинио, праснуо је пуцањ. Укочио се. Одмах је знао. Миладин. Из ОЗНЕ.

– Шта радиш тамо, бре? Рекао сам доведи, а не хапси! – грмео је на војника стамени бркати човек у цивилној одећи. Заиста, био је то Миладин Ћирковић, ознаш који је пре два дана стигао у село и одмах јасно показао да сада он командује, без оклевања заузевши канцеларију капетана Илића. Само је ушао, погледао око себе, и рекао нешто у смислу: одговара, сместићемо се овде. Капетан се брже-боље склонио и надао се да ће то бити све што ОЗНА тражи од њега.

Ћирковић је пре рата био службеник у Моравској бановини, предратни комуниста, првоборац, убеђени војник револуције, спреман и способан да учини све за Партију. Без обзира на препреке и последице. Иако је село имало и цивилну и војну власт, некако се подразумевало да је друг Миладин изнад и једне и друге. Уосталом, дошао је право из престонице, у великом црном аутомобилу који је већ сам по себи остављао утисак нечега озбиљног и званичног, са двојицом пратилаца, важним задатком, јер што би иначе потезао, по овој зими, овамо, докле води само један пут, а ниједан не води даље. У ово село се не долази случајно, успут. Или има разлога да се до њега дође, или се не долази. Крај света. Задатак који је довео Ћирковића и њего-

ве сараднике, захтева присуство овдашње учитељице, и зато је јутрос наложио да је доведу. Али не овако.

– Одвезуј!

– Ево, друже Миладине. Ја нисам, ни-и-сам – почео је да скичи војник, неспретно покушавајући да прстима црвеним и укоченим од хладноће разреши чвор на крутом, смрзнутом конопцу. Није ишло.

– Будало. Мичи се.

Миладин је већ био ту и ножем пресекао конопац. Пружио је руку жени да јој помогне да устане, али она се придигла сама. Притисла је уз себе крајеве танког капутића који је на брзину обукла када су дошли по њу, тресла се од хладноће, али је у исти мах слободно, чак пркосно подигла главу. Као да је тиме хтела да покаже да није подлегла страху и осећању понижења, док је, онако срамотно везана, као да је некакав злочинац, била спроведена кроз читаво село.

Лепа је – примети Миладин и накратко се загледа у њу. Кроз црну косу овде-онде већ пробијају посребрене нити, очи су јој тамне, дубоке, као вир у великој реци, да напросто потонеш у њих и изгубиш се заувек у њима и још буде ти драго због тога, и сада те очи сјакте, да ли од суза или од беса, ђаво ће га знати, лице јој озбиљно, од хладноће поруменелих образа. У магновењу, појави му се у свести да је те очи, баш тако лепе и тако јаросне, већ једном, негде, видео, само што не може да се сети где и када, и од тога је наједном осетио неку потмулу, нејасну непријатност, као да се нашао на месту на којем не би требало да буде. И да ће та грешка имати озбиљне последице. Али он се добро увежбао да у зачетку пресече сваки покушај сопствене сумње да дође до речи, да не допусти да се појави ма и најмања пукотина у његовим убеђењима, и помисао да те очи не види први пут, одгурнуо је од себе. Јер оно што испрва почне као скоро неприметна линија несигурности, ако се не предупреди на време, може да израсте у читаву провалију.

Жена је из куће изведена у папучама које су јој успут спале и сада је стајала боса у снегу. Ознаш је то приметио и поново се окренуо војнику.

– Трчи и донеси јој обућу! Брзо!

А жени:

– Добро, Поповићева, уђимо.

Није се извињавао. Није се представио. Није било потребе.

Још у Београду је брижљиво проверио податке до којих је могао да дође. Није баш свакидашња животна прича. У село је стигла са мужем, из Турске, неколико година после првог рата. Док је муж, грађевински инжењер, стручњак за мостоградњу, хитао на све стране по Банату и Бачкој, премошћавао речице, канале и јаруге, она је завршила курс у сомборској Препарандији и почела да ради у селу као учитељица. За време рата, инжењер Поповић, као резервни официр, био је у заробљеништву у једном војничком логору на северу Немачке, и по ослобођењу остао у емиграцији на Западу. Тамо је и сада, поправља мостове по Холандији, као да овде нема шта да се гради и обнавља. Издајник, обичан издајник коме би требало судити уколико се икада одважи да се врати. Сумњива је и она, у сваком случају. Ех, лепотице моја, нећеш се лако извући, рече у себи Миладин и поведе жену унутра.

Уђоше у спратницу у којој је била смештена управа села. Док су пролазили кроз велику, не баш добро осветљену нити загрејану просторију, пуну униформисаних људи за столовима и мештана који су дошли да добију потврде о храни и стоци коју су предали Народном одбору пре него што их Одбор одузме у неком од честих претреса, сви су их ћутке пратили погледом, а шапутање поче тек пошто су ушли у побочну собу. Виде ли, зар то није била Поповићка. Учитељица. Али зашто она? Ма, мора да има нешто. Онај њен муж… Није се вратио…

Соба у коју су ушли је заправо била пролазна, служила је као пријемница за Илићеву, сада привремено Ћирковићеву канцеларију, и ту је, за столом претрпаним папирима, седела једна млађа жена, лепих црта лица, али подебела, сва округла, и премда и она до пуцања утегнута у нешто што је издалека, или можда уз мало маште, личило на униформу, свима је већ на први поглед било јасно да се не сналази у задатку који је добила, да не припада, таква каква је, овом окружењу, и да то неће променити никаква одора коју носи, или значка коју ће јој закачити, ништа спољашње.

– Нека сачека ту – рече јој ознаш. – И донеси јој ћебе.

– Разумем – врисну службеница и, за свој стас необично хитро, поскочи ка вратима.

– И, Зорка, нико да не улази док не дозволим.

Ознаш уђе у канцеларију у којој су већ била двојица његових сарадника. Јасно се чуо разговор. Дошла је. Замисли, она будала, везао ју је. Он би да хапси! Е, дакле, глуп је као… Не рекох ли, боље да смо сами отишли, ови нису ни за шта. Добро, доста о томе, важно је да је дошла. Јесу ли спремне хартије? Јесу. Изјаве, потврде? Све је спремно. Хоћемо ли по једну, пре него што почнемо? И будите озбиљни и пристојни, ово је заиста посебан случај, чујеш, Травица, Клицин, пристојни, јасно…

У то, службеница Зорка се хукћући вратила са ћебетом.

– Ево… Другарице…

– Поповић. Софија Поповић. Хвала.

– Другарице Поповић – понови Зорка и угура се некако за свој сто, још увек убрзано дишући, тако да су јој реченице биле прекидане дубоким, шкрипавим уздасима. – Морате да сачекате… Док не позову… Неће дуго… Мислим.

Софија је одмери. Није одавде. Веома је млада, нечије добро дете. Још није стигла да огруби.

– Ви нисте одавде?

– Не. Из Новог Сада сам. Радим тамо, у рачуноводству, у општини, а овде сам само привремено, од прошле недеље. Пребачена на испомоћ, зато што… Зато што… – зауставила се, оклевајући да каже.

– Нема довољно писмених. Знам. Тако је.

И није их било. Село је пре рата било насељено претежно Немцима. Међу њима било је можда десетак српских кућа, ни толико. У село се рачунало и пола километра удаљено омање циганско насеље, поново оживело откако су војске прошле. Читаво време рата Цигани су се врзмали наоколо, радили којекакве ситне послове и оне које нико други није хтео, сналазили се, борили за живот. Када је постало заиста опасно, преко ноћи су нестали, само они знају где, и исто тако изненада се вратили, само они знају одакле, пошто је опасност прошла. Немаца данас у селу готово да више и нема, остале су три-четири породи-

це, а и они ће отићи, пре или касније. У њихове куће су се уселили колонисти из Босанске Крајине, међу којима је ретко ко имао икакве школе. Онај ко је имао, или је био иоле виспрен, или је макар имао некога свога на високом положају, што је било довољно да се тресне песницом о сто и зауставе непријатна питања о школи, знању и способностима, добијао је неко место, државни посао, постајао је кадар, заузимао функцију, и за њом, без много освртања на село и земљу на којој је требало ропски радити, одлазио у оближњи град. Овдашњи Срби, опет, махом земљорадници, и сами углавном нетакнути школом, били су дељени на поштене, оне који нису имали земље, или су је имали сасвим мало, и кулаке, а то је био сваки добростојећи сељак. Они су били непријатељи револуције и ваљало их је искоренити. У то време, било је боље немати него имати.

Са неписменошћу, Софија се, као учитељица, борила на два фронта, у школи и на вечерњем течају за описмењавање. Ђака је било отприлике колико и одраслих на течају, скоро по педесет. Лакше је било са децом, била су радознала и целим бићем упознавала свет, док је одрасле требало терати да уопште и дођу и седну у клупе. Нисмо ми дјеца, а како смо прије могли без слова, имам ја друга посла но да идем на науке, говорили су, мање се правдајући, а више нападајући оне што хоће да их књигом сатру, као Швабо пушком и усташа камом. Рађе ћу три дана копати, него да читам књигу. Софија је често могла да чује ту реченицу од писмених, и то јој је звучало поражавајуће, и за њу саму, и за оне који су то без стида изговарали. Нова власт је хтела да, као и кулаке и буржоазију, домаће издајнике и стране шпијуне, тифус и туберкулозу, победи и уништи и неписменост, то велико зло за које су криви, писало је на плакатима излепљеним по школи и око школе, народни непријатељи, ко год они били и којим год начином да су гурнули народ у то жалосно стање. Али како да помогнете онима који избегавају помоћ?

Софију у размишљањима прекиде повик:

– Нека уђе!